

KENT MONOGRAFİSİ ÇALIŞMALARINDA YÖNTEM VE MATERYAL KULLANIMI ÜZERİNE BİR İNCELEME: ADANA İLİ, YÜREĞİR İLÇESİ ÖRNEĞİ

Burcu Yıldız*, Fazilet Duygu Saban**

*Çukurova Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

**Çukurova Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Prof. Dr.

b.yildiz.burcu@gmail.com, duygu fazilet@gmail.com

Tarih boyunca kentler barındırdıkları dinamikler açısından önemli potansiyeller taşıyan mekânlar olmuş, dinamikleri oluşturan faktörler sebebiyle geçmişte var olan yapı çevrelerine plansız kentler inşa edilmiştir. Yeni işlevler yüklenen ve değişen kentlerin tarihini gerek bir bütün olarak gerekse parça-bütün ilişkisi içinde yöntemler arasında karşılaştırma yaparak ortaya koymanın gerekli olduğu düşünülmektedir. Bu doğrultuda çalışma kapsamında kent monografisi ve kentsel morfoloji araştırmalarında kullanılacak materyaller ve yöntemler üzerinde durulmuştur. Yapılan incelemede Adana İli, Yüreğir ilçesinin tarihi kent merkezine yakın noktasında başlayan gelişiminin ardından sosyal-ekonomik ve nüfus hareketlerinin etkisiyle 1950-1985 yılları arasındaki süreçte fiziksel değişimin en yoğun görüldüğü Cumhuriyet, Karşıyaka ve Sinanpaşa mahalleleri ele alınmıştır. Çalışmada; bu mahallelerin geçirdiği değişimi, karakteristik özelliklerini ve yükledikleri işlevleri ortaya çıkarırken bahsi geçen süreçte var olan fiziksel unsurların tespitini yaparak kültürel kimliğin sürekliliğini sağlamak hedeflenmiştir. Geçmişte var olan ancak günümüzde izi olmayan fiziksel unsurların gazete arşivleri, hava fotoğrafları, hâlihazır haritalar, ortofoto görüntü ve yüz yüze görüşmeler ile elde edilen bilgilerin bütüncül olarak kullanımı ile ortaya çıkarılması açısından önemli olan bu çalışmada, görsel materyallerin karşılaştırılması ve altlık olarak kullanılması ile elde edilen haritalar, tarihsel öğelerin ve mahallelerin gelişim sürecinin tespitini yapmak amacıyla kullanılmıştır. Gazete arşivleri, kurumsal arşivler ve yazınsal kaynakların “içerik analizi yöntemi” ile ortaya konulması, genel tarih araştırmalarının yapıldığı kent monografisi yöntemi olarak kullanılan “mahalle düzeyinde yapılan çözümlemeler” ve elde edilen bilgilerin sorgulanması ya da bilgi edinme yöntemi olan “yüz yüze görüşme yöntemi”nin kullanılması açısından çalışma, “yöntemsiz çeşitlilik” göstermektedir. Sonuç olarak yapılan incelemeyle kent monografisi çalışmalarında çeşitli materyal ve yöntemlerin kullanılmasıyla günümüzde var olmayan, ancak kent kültüründe bir dönem önemli olan unsurların ortaya çıkarılmasının mümkün olduğu anlaşılmıştır. Bu çalışmanın kentsel mirasın korunması ve planlama açısından da farklı bir bakış açısı sunduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Adana, Yüreğir İlçesi, kent tarihi, 1950-1985 yılları, mahalle ve yapı ölçeğindeki fiziksel değişim

Giriş

Kent çok çeşitli karakterlere sahip bir nesne olmanın ötesinde, yapısını kendilerince sebeplere göre sürekli geliştiren pek çok yaratıcı sürecin de ürünüdür ve genel hatlarıyla bir süreliğine sabit kalsa da ayrıntıları sürekli değişir. Bütüncül imgesinde her noktası eşit yoğunlukta olması beklenemeyen kent gibi geniş bir alanın, büyüyerek hızla değişmesi üzerine görsel yapı ve işlevlerin değişmesi de kaçınılmazdır (Lynch, 1960, 2-124). Bu gelişmelerin ötesinde toplumun bugünkü duruma nasıl geldiği ve geçmişte nasıl farklı olduğu konusundaki tarihsel bilinçlilik, o yerleşim birimi ile topluluk arasında bir “*aidiyet duygusu*” gelişimini beraberinde getirir. Mevcut yapıyı çevrenin üzerine bina edilecek yeni oluşumların dengede ve uyumlu bir biçimde varlıklarını sürdürmeleri için gerekli dayanakların ve kentsel planlama faaliyetlerinin hayati aşamasını oluşturan “*kent tarihi çalışmaları*”, içinde bulunulan durumu açıklayabilecek geçmiş süreçleri sorgulamayı kapsar (Tarih Vakfı, 1994, VIII-IX).

Bir yerin tarihsel sürecini bütüncül bir yaklaşımla ele alan kent monografileri için Celik ve Favro (1988) ve Dyos (1998), tarih çalışmalarının gelişim sürecinde farklı yaklaşımlar ortaya çıktığını; kentlerin karmaşık yapıları itibarıyla tek bir yöntem belirlemenin zor olduğunu ve kent tarihinin disiplinler arası bir bakış açısıyla ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır (Türkyılmaz vd., 2014, 265). Konuya bir bütün ve parçaları bağlamında bakıldığında, değişik parçaların aynı etkenlerden farklı biçimde etkilendikleri, farklı tepki gösterdikleri ve bütüne farklı katkılarda buldukları söylenebilir (Tarih Vakfı, 1994, VIII). Kent mekânının farklılaşması ve kurumsallaşmasının mahalle düzeyinde ortaya çıktığını ifade eden Aktüre (1994, 51), kent tarihi yazımında mekânsal boyutu kademelendirerek insan-mekân ilişkisinin daha güçlü olduğu mahalle ölçeğine (orta ölçeğe) dikkat çekmektedir.

Kentsel formlar üzerine tarihi bir perspektifle yaklaşarak süreç üzerine odaklanmayı esas alan kent morfolojisi alanında ise Whitehand ve Morton, kentlerin tarihi ve coğrafi yapısının daha fazla dikkate alınarak planlanmasının ihtiyacının altını çizmektedir (Larkham, 2006). Tarihsel coğrafi yaklaşımın kurucusu olan Conzen’e göre tutarlı bir bütünlük olarak kentin, farklı kararlılık düzeylerinde (alt, orta ve üst ölçekte) üretilen kentsel örüntülerin birbirinin içine geçip bütünleşmesi ile oluştuğu belirtilmektedir (Ünlü, 2018, 63). Ayrıca bu bakış açısıyla kentlerin yapısını ve karakterini, kurucu unsurlarının sistematik bir analizini ve zaman içindeki gelişimini ortaya çıkartmak mümkündür (Kropf, 2009, 112).

Bu doğrultuda çalışmada Adana İli, Yüreğir ilçesinin mekânsal gelişiminin 1950-1985 yılları arasındaki morfolojik süreçleri orta ölçekte ele alınmıştır. Yüreğir ilçesi tarihi kent merkezine yakın noktada, Taşköprü ile ilişkilendirilen ışınsal bir sistemle oluşmaya başlamıştır. Kentin batı tarafına kıyasla daha geç dönemde (20. yüzyılın ortası) mekânsal gelişimi hızlanan ilçe, gerçekleşen sosyal-ekonomik faaliyetlerin etkisiyle yoğun göç alarak hızla büyümeye başlamıştır. 1950 yılında tarihi kent merkezi ile ilişkilendiren noktanın çeperindeki Cumhuriyet ve Karşı-

yaka mahallelerinin 1985 yılına gelindiğinde yine Taşköprü'ye yakın noktadaki çekirdeğinde oluşan Cumhuriyet ve Sinanpaşa mahalleleri olarak en çok değişime maruz kalan mahalleler olduğu tespit edilmiştir (Yıldız, 2020). Çalışmanın amacı; bu mahallelerin geçirdiği değişimi, sokak sistemi, dolu-boş oranı ve mekânsal öğeleri üzerinden ele alırken bu öğeler üzerinden karakteristik özelliklerini ve işlevlerini ortaya çıkarmaktır. Aynı zamanda çeşitli yöntem ve materyaller kullanılarak günümüzde işlevini yitirmiş ya da yok olmuş fiziksel unsurların tespitini yapmak ve kültürel kimliğin sürekliliğini sağlamak hedeflenmiştir.

Süreç içinde yaşanan değişimler 1950, 1961, 1973 ve 1985 yılları arasında hava fotoğrafları, ortofoto görüntü, kadastral paftalar veya hâlihazır haritaların kullanımı ile oluşturulan diyagramların karşılaştırılmasıyla ortaya konulmuştur. Görsel malzemeler, yazınsal kaynaklar, gazete arşivleri ile kurumsal arşivler dışında yapılan yüz yüze görüşmeler ve bununla eş zamanlı gerçekleştirilen alanın gözlem süreci çalışmaya veri sunmaktadır. Böylece haritalarda tespit edilen birimlerin ve mekânsal öğelerin yazılı ve sözlü kaynaklarla sentezi yapılarak bilgi eksikliği tamamlanmaya çalışılmıştır.

Arşiv belgelerinin taranması, diğer yazınsal kaynaklar ve görsel materyaller “içerik analizi yöntemi” ile bir araya getirilmiştir. Sözlü tarih çalışması olarak mahalle sakinlerinin görüşlerinden yararlanılan “yüz yüze görüşme yöntemi” bilgilerin sorgulanması ve bilgi edinme yöntemi olarak benimsenmiştir. Kentin tarihi süreçleri “mahalle düzeyinde yapılan çözümlenmelerle”, kent formunun morfolojik süreçleri ise Conzen'in öncülüğünü ettiği “tarihsel-coğrafi yaklaşım” temel alınarak incelenmiştir. Bahsi geçen süreçte Yüreğir ilçesinin incelenen mahalleleri hakkında bilgilendirerek çıkarımlara ve geleceğe dair öngörüye izin veren bu çalışma yazılı, sözlü ve görsel materyaller ve izlenen yöntemler açısından çeşitlilik göstermektedir.

Materyal ve Yöntem Kullanımı

Adana İli'nin Yüreğir ilçesine odaklanan çalışmada 1950-1985 yılları arasında yaşanan değişimler 1950, 1961, 1973 ve 1985 yılları arasında hazırlanmış olan tarihi-görsel dokümanların temel alınması ile oluşturulan haritaların karşılaştırılmasıyla ortaya konulmuştur. Çalışma kapsamında incelenen yıllar içinde 20. Yüzyılda Yüreğir ilçesinin mevcut yapısı hakkındaki en eski ve detaylı bilgiye 1950 yılına ait hâlihazır harita ve kadastral paftadan ulaşılması mümkün olmuştur. Görsel malzemelere dayanak olan Yeni Adana Gazetesi arşivleri, kurumsal arşivler ve diğer yazınsal kaynaklarla birlikte mahalle birimiyle ilişkisi güçlü olan “kullanıcı” da önemli görülmüştür.

Çalışmada, yazılı kaynakların taranması ve bölgenin yerel gazetesi olan “Yeni Adana Gazetesi”nin 1939-1986 yılları arasındaki baskılarının okunmasına dayalı “içerik analizi yöntemi” kullanılmıştır. 1950-1985 yıllarına şahitlik etmiş ve bölgeyi tanıyan insanların anlatılarını içeren sözlü tarih çalışması “yüz yüze görüşme

yöntemi” benimsenerek yapılmıştır. Çalışmanın kavramsal çerçevesi ise kent monografisi ve kent morfolojisinde izlenen yaklaşımlar ile oluşturulmuştur.

Aktüre'nin (1994,50) mahallelerin kendi kimlikleri olması sebebiyle kent mekânının, bu mahallelerin oluşturduğu çeşitlenmiş yapıya sahip olduğu savı ve mahalleler ile konut dokularının mekânsal boyutun unsurlarından olması (Aktüre, 1994,51; Ünal, 2010,119; Yıldız, 2020, 32) çalışmanın mahallelere odaklanarak yürütülmesinde temel alınmıştır. Kentlerde mekânsal yapının ana öğelerinden biri olan ve konut alanlarını oluşturan “mahalle” ölçeği, insan-mekân ilişkisinin kurulmasına olanak vermektedir. Bu nedenle sözlü tarih çalışmalarında görüşlerinden yararlanılan “kullanıcı”dan elde edilen bilgiler, mahalleler hakkında ayrıntılı bilgiye ulaşılmasını mümkün kılmıştır. 1950-1985 yılları arasındaki süreçte kentsel mekândaki değişimle birlikte mahalle kimliğini etkileyen unsurların hangi yıllara dayandığı ve bu süreçteki gündelik yaşama dair izler kentsel bellekle ilişki kurularak ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Söz konusu döneme tanıklık etmiş 11 kişiye gündelik yaşam, mahallenin önemli sokakları, yapıları veya imgeleri hakkında sorular yöneltilmiştir. Bu görüşmeler ve günümüzde yıkılmış olsalar dahi mekânsal öğelerin konumlarının tespiti üzerine hava fotoğraflarında ve ortofoto görüntüde işaretlemeler yapılarak şemalar üretilmiştir.

Kent morfolojisine tarihsel-coğrafi yaklaşım ise, coğrafyacı M. R. G. Conzen'in çalışmalarına dayanır ve kentsel biçimin dört ana yönünü tanımlar:

- mekân,
- sosyal ve ekonomik bağlam, işlev, arazi kullanımı
- şehir manzarası ve
- gelişme süreci (Kropf, 2009,115).

Mekân temel olarak jeoloji, topografya ve bitki örtüsü gibi doğal-fiziksel özelliklerin mekânsal ilişkileri ve dağılımı açısından tanımlanarak insanlar ve yapı form arasındaki 'kullanım' veya 'faaliyetler' ilişkilerine dayanır. Herhangi bir 'işlev', sosyal ve ekonomik bağlamın bir parçasıdır. Şehir manzarasının form bileşeni olan şehir planı; sokak sistemi, arsa deseni ve dolu-boş oranına bölünmektedir. Gelişme süreci ise bir zamandan diğerine öğeler ve yönler arasındaki zamansal ilişkileri içerir (Kropf, 2009, 113-114).

Yazılı, sözlü ve görsel materyaller ile birlikte ve kent monografisi çalışmalarında mekânın mahalle düzeyindeki çözümlemelerinin kent morfolojisindeki tarihsel-coğrafi yaklaşımla sentezlenerek ele alındığı bu çalışma, malzeme kullanımı ve izlenen yöntemler açısından çeşitlilik göstermektedir. Çalışma alanı olarak belirlenen Yüreğir ilçesinde Cumhuriyet, Karşıyaka ve Sinanpaşa mahallelerine dair bulgular; 1950-1985 yılları arasındaki gelişim sürecinde sokak sistemi, dolu-boş oranı ve mekânsal öğeler bağlamında ele alınarak kentsel mekândaki rolleri ve etkileri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Şekil 1. Yüreğir ilçesinde günümüzdeki mahalleler üzerinden belirlenen çalışma alanı (google earth görüntüsü kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır)

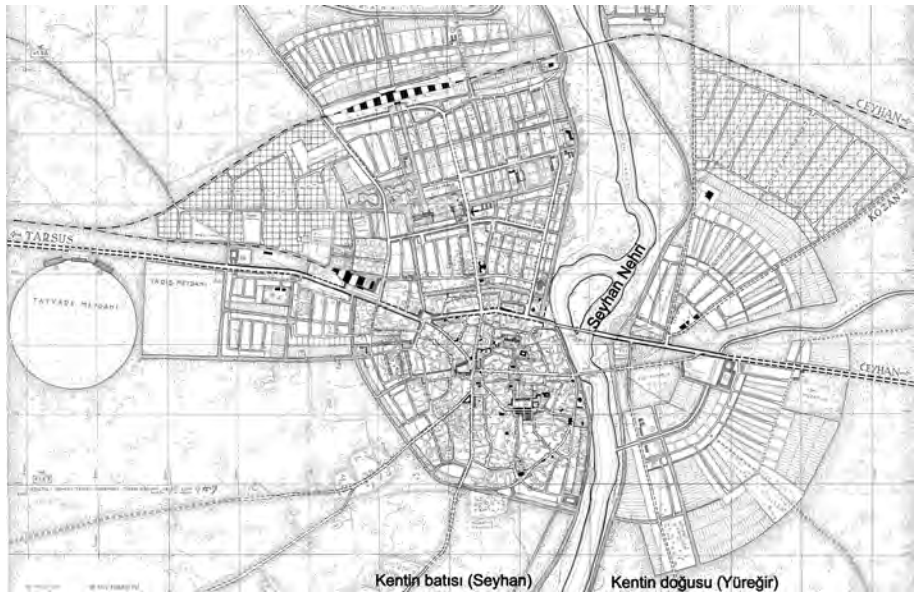
Çalışma Alanı

Seyhan ve Ceyhan nehirleri arasında kalan alanda kentin “Karşıyaka”sını oluşturan, bölge Yüreğir ilçesini oluşturmaktadır (Yıldız, 2020). Kentsel gelişmenin başladığı 1950 yılından 1985 yılına kadarki süreçte kurulmuş veya kurulu olan üç mahalleden Cumhuriyet, Karşıyaka ve Sinanpaşa mahallelerinin sanayileşme ve göç hareketleri ile birlikte imar planı kararlarından en çok etkilenen ve değişime uğrayan mahalleler olduğu düşünülmektedir. Adana'nın merkez ilçelerinden biri konumundaki Yüreğir ilçesinde Cumhuriyet, Karşıyaka ve Sinanpaşa mahallelerinin 1950-1985 yılları arasındaki morfolojik süreçlerinin sokak sistemi, dolu-boş oranı, arazi kullanımı ve mekânsal öğeleri bağlamında karşılaştırıldığı çalışmada bahsi geçen mahallelerin 1970'lere kadar oluşumlarını “sınırları kapsamında” kısmen tamamladığını söylemek mümkündür (Şekil 1).

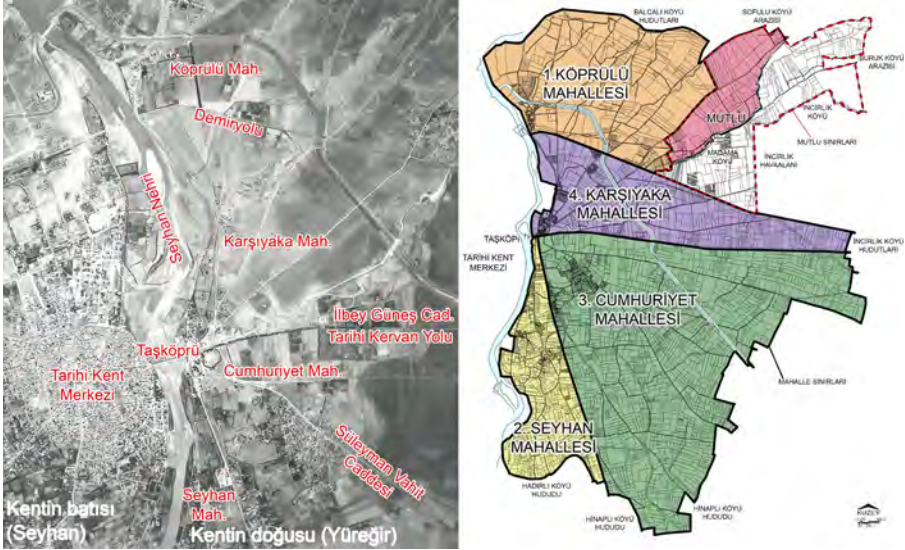
Kentsel Gelişim

20. yüzyılın ikinci yarısına kadar Adana'nın Taşköprü vasıtasıyla kentin doğusu ile bağlantısı güçlü olan noktada başlayan kentsel gelişimi, doğuda nehrin taşkınlarının kontrol altına alınmaması sebebiyle kısmen batı yakada sınırlı kalmıştır. Zirai alanda yaşanan gelişmeler ve artan nüfusla birlikte kentsel problemlere çözüm bulmak ve kente yeni bir görünüm kazandırmak için 1932 yılında Hermann Jansen ile anlaşılmıştır (Saban, 2017, 9). Jansen tarafından hazırlanan ilk gelişim planı mevcut şehir ve yeni tren istasyonu arasındaki sınırlı bir alan için oluşturulmuş, 1936'da nehrin doğu tarafını da kapsayan yeni bir plan hazırlanmıştır (Saban Ökesli, 2009) (Şekil 2). Girne Bulvarı ve Asri Mezarlık hariç bu planın öngörüsü dışında gelişen Karşıyaka semtini de kapsayan iki ayrı ek imar planı ise 1943 yılında Necmi Ateş ve 1948 yılında Asım Kömürcüoğlu tarafından hazırlanmıştır (Yıldırım, 2010, 31).

Yüreğir ilçesinde 1950'lerde Taşköprü'ye ulaşılan merkezi noktada bir pazar alanı, çevresinde mezarlık alanı, yerleşim bölgeleri, iki adet fabrika, kuzeyde bir adet okul ve güneyde bir adet kesimhaneden oluşan düzensiz bir görünüm ortaya çıkmıştır. Ancak yine de 1950'ye kadar hazırlanan planlar doğrultusunda Asri Mezarlık, Girne Bulvarı, Süleyman Vahit Caddesi ve Küçük Sanayi Sitesi'nin oluşması bu ögelerin bulunduğu Cumhuriyet Mahallesi'nin gelişimini etkilemiştir. Cumhuriyet Mahallesi ile birlikte Yüreğir ilçesinde gazete arşivlerinde 1939

Şekil 2. Hermann Jansen'in 1940 tarihli Adana planı (yazar tarafından Architekturmuseum Der Tu Berlin Arşivindeki 23367, 23368 ve 23369 numaralı haritalar düzenlenerek oluşturulmuştur)

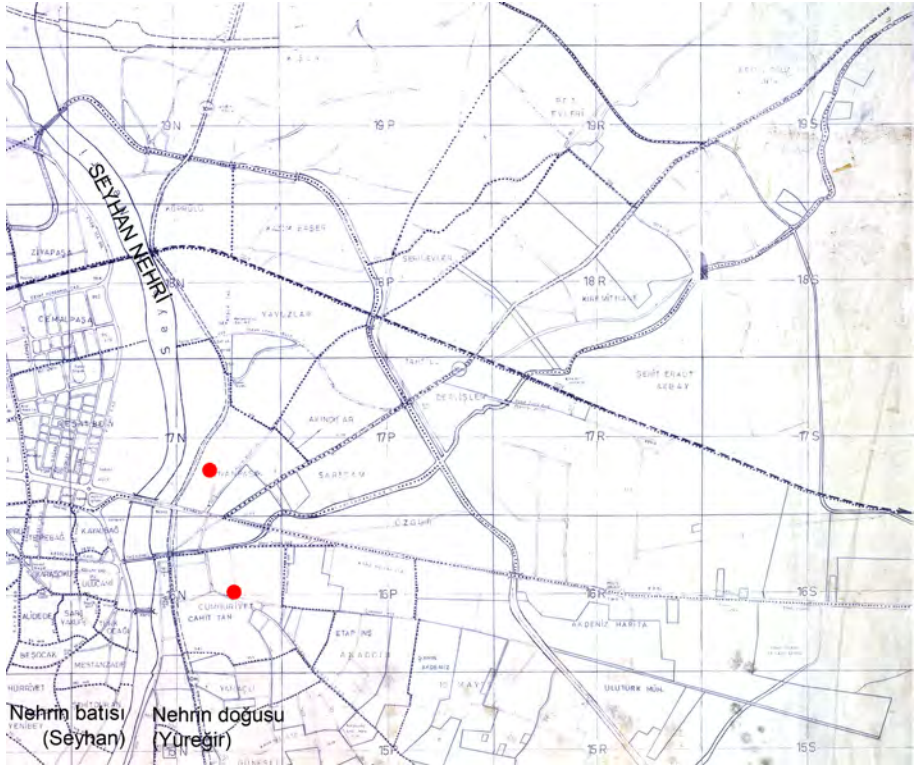
Şekil 3. 1950 yılına ait hava fotoğrafı (sol) (hgm arşivi) ve aynı yılda Yüreğir ilçesindeki mahalleler ve mahallelerin sınırları (sağ) (ATKBM'ye ait Yüreğir merkez ilçe arşivi)

yılında kaydına ulaşılan ve 1950 tarihli kadastral paftalar ile doğrulanan Cumhuriyet, Karşıyaka, Seyhan ve Köprülü olmak üzere 4 adet mahallenin varlığı anlaşılmaktadır (Yeni Adana Gazetesi, 2 Mayıs 1939, 3) (Şekil 3).

1950'lerde Seyhan Hidroelektrik Santrali'nin kurulmasıyla kentin bol ve ucuz elektriğe kavuşması ile artan sanayileşme hareketlerine bağlı olarak iş imkânlarındaki artış kente yapılan göçleri hızlandırmıştır. 1967'de mahalle sayısı 13'e (Adana Valiliği, 1967, 29) çıkan Yüreğir ilçesinde kentsel gelişmelerin beklenenden çok daha büyük boyutta olması ile yeni bir imar planının yapılması zorunluluğu doğmuştur. Altunkasa'ya göre (2004) Jansen'in planından otuz yıl sonra kentin ilk kapsamlı nazım imar planı olarak yürürlüğe giren 1969 onay tarihli nazım imar planının temel yaklaşımı, kentin fiziksel gelişiminin ova kesimindeki verimli tarım alanlarından kuzeydeki Karşıyaka Mahallesi'nin olduğu alanlara doğru kaydırılmasıdır (Altunkasa, 2004, 5-6; Yıldız, 2020, 54). Fiziksel gelişiminde ve biçimlenmesinde 1969 planlarının önemli etkileri olduğu, ilçenin kuzeydoğuya doğru genişlemesiyle anlaşılabilirlikte 1985'lere kadar 22 mahallenin kurulduğu Yüreğir ilçesinin merkez çeperinde yoğunlaşan kentsel gelişiminin imar etkinliklerinden uzak olduğunu söylemek mümkündür (Yıldız, 2020) (Şekil 4).

Cumhuriyet Mahallesi'ne Ait Bulgular

Yüreğir ilçesinde Cumhuriyet döneminde kurulan dört mahalleden biri olan Cumhuriyet Mahallesi kuzeyde İlbey Güneş Caddesi ve batıda Karataş Yolu sınır çiz-

Şekil 4. 1986 yılına kadar Yüreğir’de oluşan mahalleler ve bu mahallelerin sınırlarını gösterir şemayı oluşturmak için yararlanılan belge (Yüreğir Belediyesi Arşivi)

gisi olacak şekilde güneydoğu boyunca yayılan geniş bir alanı ifade etmektedir. İlk kez 1951 yılında bölünerek sınırları değişen (Yeni Adana Gazetesi, 14 Şubat 1951:3) Cumhuriyet Mahallesi’nin 1961 yılına kadar günümüzdeki sınırlarına ulaştığı anlaşılmaktadır. 1950 yılındaki sınırları içindeki sokak sistemi, Süleyman Vahit Caddesi üzerindeki küçük bir bölgedeki yerleşim alanı içinde sık örüntülü; geri kalan alanlarda ise doğrusal, yer yer birkaç arterle kesişen ve Taşköprü doğrultusunda birleşen ışınsal bir sistemin parçası olarak görülmektedir. Ulaşım ağının zayıf olduğu bölgelerde yapılaşmaya rastlanmamakla birlikte mevcut yapılar Karataş Yolu ve Süleyman Vahit Caddesi boyunca yer almaktadır (Şekil 48).

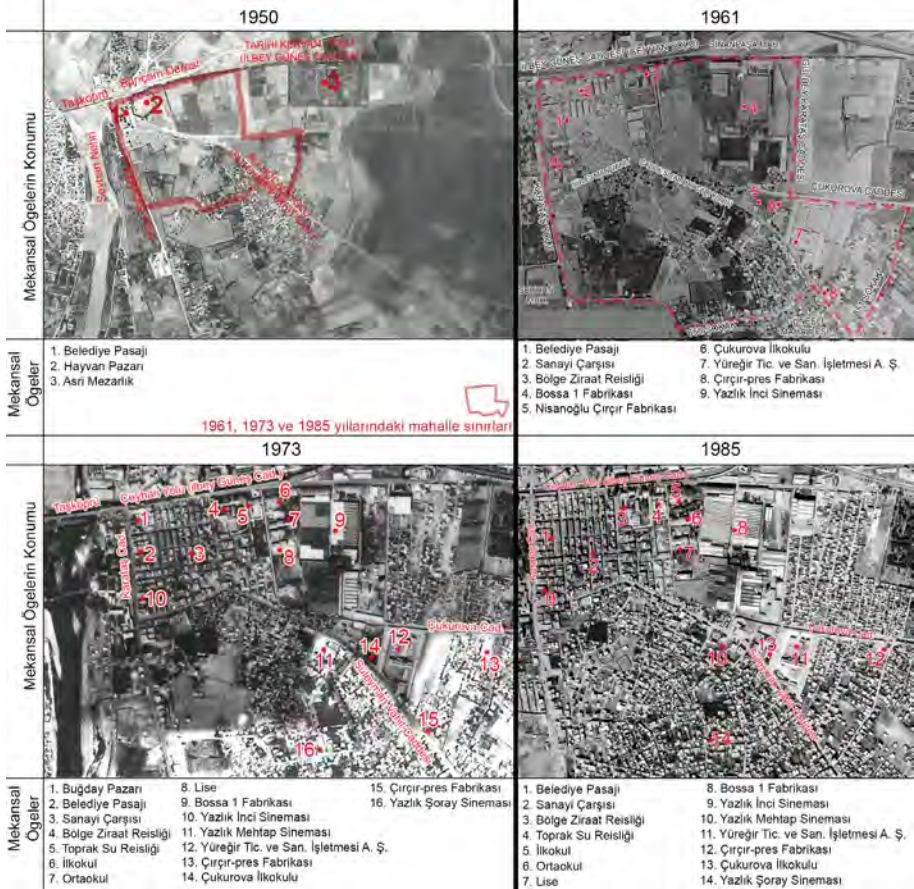
Mahallenin stratejik olarak önemli olduğu Karataş Yolu, İlbey Güneş Caddesi ve Taşköprü’nün oluşturduğu uç noktada ise belirli bir modeli ifade edecek yapılaşmanın oluşmadığı söylenebilir (Şekil 5). Bu durum 1940’lı yıllara kadar kullanılan Eski Mezarlık’ın bir kısmının burada kalması ve mezarlık kaldırılmadan yapılaşmanın başlamış olması (Yeni Adana Gazetesi, 1 Mart 1956:2) ile ilişkilendirilebilir. Sokak sistemi ve yapı ölçeğindeki değişim ise düzenli, gridal sokaklar ve Belediye Pasajı’na benzer oranlarla 1961 yılına kadar 48 dükkânlı bir

Şekil 5. Cumhuriyet Mahallesi'nin Sokak sistemi ve dolu-boş oranının 1950-1985 yılları arasındaki gelişim diyagramı

sanayi sitesinin kurulmasıyla başlamıştır (Yeni Adana Gazetesi, 3 Mayıs 1961:1). 1961 yılındaki dolu-boş oranında diğer büyük ölçekli yapıların da site mantığında kurulduğu görülmektedir. Süleyman Vahit Caddesi'nin kuzeyini ifade eden bu alanlarda sokak sistemi güneydeki yerleşim alanlarında olduğu gibi hızlı gelişim göstermemekle birlikte 1961-1985 yılları arasındaki süreçte yapı alanlarının mahallenin tamamında arttığını söylemek mümkündür.

Oluşan yapılar arasından mekânsal kimliğe katkı sağlayanlarının konumları, isimleri ve işlevleri Cumhuriyet Mahallesi ve güneyindeki Yamaçlı Mahallesi'nde yapılan yüz yüze görüşmelerle tespit edilmiştir. Bu doğrultuda 22 Kasım 2017 tarihinde Abdüsselam Mortepe ile yapılan görüşme sonucunda, 1950'lerde Eski Mezarlık arazisinin bir kısmının Hayvan Pazarı olarak kullanıldığı bir kısmının ise Çiftçi Hanı'na tahsis edildiği anlaşılmıştır. 21-22 Mayıs 2019 yapılan yüz yüze görüşmelerde¹ Bossa 1, Yüreğir Tic. A. Ş. ve Nisanoğlu Çırçır Fabrikası ile bir-

Şekil 6. Cumhuriyet Mahallesi'nin 1950-1985 yılları arasındaki mekânsal öğeleri

likte Yazlık İnci Sineması, Yazlık Seher Sineması ve Yazlık Şoray Sineması mahalle kimliğine referans olarak adı en fazla geçen ögeler olmuşlardır. Bahsedilen görüşmelerde önemli bir arter olarak ifade edilen sokaklardan Süleyman Vahit Caddesi'nin mahalleyi işlevsel olarak iki bölgeye ayırdığı, kuzeyinde sanayi yapıları ve resmi kurumların yer aldığı anlaşılmaktadır.

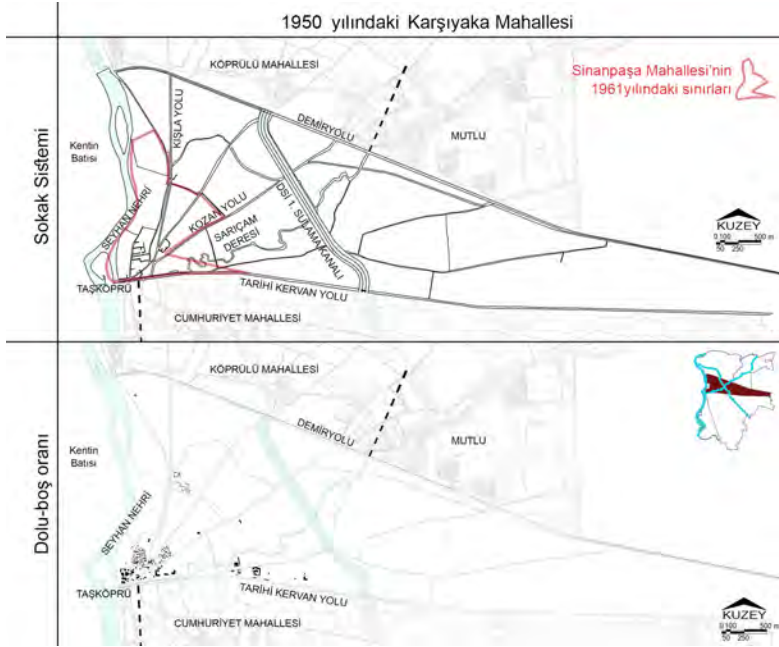
Beşi sanayi yapısı olmak üzere referans verilen yapıların en çok 1961 yılına kadar oluştuğu, 1973 yılında sanayi tesislerinin sayılarındaki artışın yanında mahallenin güneybatısındaki yerleşim alanı içinde sosyal-kültürel ihtiyaçların da arttığı, 1985 yılında ise mevcut ögelerin sayısının azaldığı söylenebilir (Şekil 6). Yapılan incelemede mahalle kimliğinin önemli mekânsal bileşenleri olarak fabrikalar ve sinemaların adının sıklıkla kullanılmasıyla mahallenin endüstriyel rolünün yanında sosyal-kültürel rollerinin de etkin olduğu sonucuna varılmıştır.

Karşıyaka Mahallesi'ne Ait Bulgular

Karşıyaka Mahallesi'nin 1939'da Yüreğir'de bulunan dört mahalleden biri olarak kaydı bulunmakla birlikte (Yeni Adana Gazetesi, 2 Mayıs 1939: 3) (Yıldız, 2020:224) Karşıyaka ismi, günümüzde Seyhan Nehri ile Bossa 1 Fabrikası arasında kalan alanı ifade eden mevki ismi olarak kullanılmaktadır². 1950 yılında güneyde İlbey Güneş Caddesi kuzeyde demiryolu, batıda Seyhan Nehri ile sınırlanan alanda kurulan mahallenin güneydeki sınırını oluşturan cadde ile birleşen Girne Bulvarı'nın açılması ile mahallenin ikinci kez bölündüğü düşünülmektedir. Bu bölünmede eski yerleşim yerleri bulunan ve Taşköprü'ye yakın bölgelerini kapsayan alanda varlığını koruyamadığı için 1961 yılından itibaren Sinanpaşa Mahallesi olarak gelişimini sürdürdüğü anlaşılan (Yeni Adana Gazetesi, 21 Haziran 1961:3) alanın yalnızca 1950 yılına ait kesiti bu başlık altında ele alınmıştır.

İşinsal bir sokak sistemine sahip olan karşıyaka mahallesi'nin 1950 yılına kadar sulama kanalı'nın batısındaki gelişiminin, güney sınırına yakın ve düşük yoğunluklu olduğu söylenebilir. Kışla yolu, kozan yolu ve tarihi kervan yolu'nun birleşiminin ise üçgen bir alanı tanımladığı görülmektedir (Şekil 7). Nitekim bu üçgen alana bu yıllarda dahi mahallenin diğer alanlarından farklı bir semt ismi verildiği anlaşılmıştır. 2019 yılında karşıyaka mahallesi'nde ikamet etmiş kişilerle gerçekleştirilen görüşmelerde³ “zirai donatım kurumu'ndan salih bosnalı fabrikası'na kadar olan üçgen bölge'nin “kanlıkız semti”, doğrudan taşköprü'ye bağlanan kozan yolu'nun kuzeyindeki yerleşim alanlarının ise “sakızlar semti” olarak bilindiği ifade edilmiştir (Şekil 8).

Bu yıla kadar oluşan yapılardan daha büyük ölçekli olanlarının Taşköprü'ye doğrudan bağlanan güzergâh üzerinde sıralandığı göz önünde bulundurulursa mahallenin en önemli ögesinin Tarihi Kervan Yolu olduğu sonucuna varılabilir (Şekil 8). Ulaşım ağlarına yakın olma ihtiyacı, dört adet mekânsal unsurdan üçünün sanayi yapısı oluşu ve fabrika yakınında oluşan yerleşim bölgelerinde işçi konutlarının

Şekil 7. Karşıyaka mahallesi'nin 1950 yılındaki sokak sistemi ve dolu-boş oranı

Şekil 8. Karşıyaka Mahallesi'nin 1950 yılındaki mekânsal öğeleri

yer alması alanın başlangıçta endüstriyel bir rol üstlenerek gelişmeye başladığını göstermektedir.

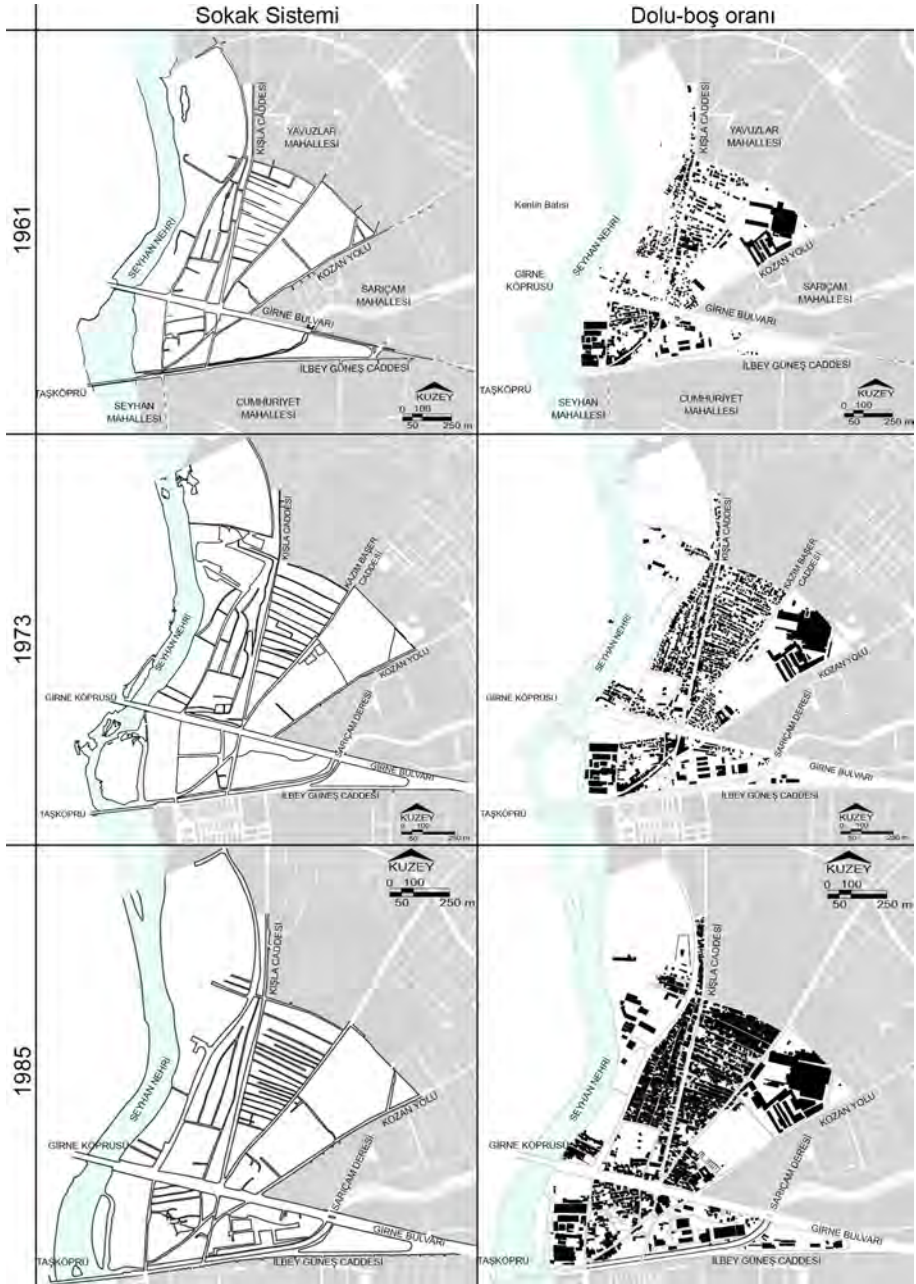
Sinanpaşa Mahallesi'ne Ait Bulgular

1961'de Seyhan Nehri üzerindeki ikinci köprünün devamındaki D-400 Karayolu'nun (Girne Bulvarı'nın) açılmasının Karşıyaka Mahallesi'nin güneydeki sınır çizgisi olan Tarihi Kervan Yolu'nun önemini yitirmesine sebep olduğu ve Karşıyaka Mahallesi'nin yalnızca sokak sistemini değil ismini ve sınırlarını da etkilediği anlaşılmıştır. 1961 yılından itibaren Yeni Adana gazetesinde (Yeni Adana Gazetesi, 21 Haziran 1961:3) ve 1967 il yıllığında Karşıyaka Mahallesi yerine Sarıçam ve Sinanpaşa Mahallesi'nin kaydına ulaşılmıştır (Adana Valiliği, 1967: 29).

Sinanpaşa Mahallesi, Karşıyaka Mahallesi'nin mekânsal gelişimin başladığı Taşköprü'ye yakın noktada düzensiz formda bir mahalle olarak kısmen günümüzdeki sınırları ile kurulmuştur. 1961 yılındaki sokak sisteminde görülen Girne Bulvarı'nın mahalleyi iki bölgeye ayırdığı görülmektedir (Şekil 9). Güneyde, 1950'deki "Kanlıkız semti"nin içinde yer aldığı üçgen bölgenin Tarihi Kervan Yolu ile Girne Bulvarı arasındaki konumu nedeniyle stratejik öneminin arttığı düşünülmektedir. Kuzeydeki alanda ise 1961-1985 yılları arasındaki süreçte Kışla Yolu'na bağlanan sokak sayılarında ve küçük ölçekli yapı sayısındaki artış nedeniyle bu caddenin sosyal yaşantı için daha önemli bir rol üstlenmeye başladığını söylemek mümkündür. Her iki bölgede de gelişim süreci boyunca sokak sistemi ve yapı alanları devamlı olarak artsa da sokakların 1950 yılındaki güzergâhlar arasında sıklaştığı ve yapı yoğunluğunun arttığı görülmektedir.

Yapılaşma alanları içindeki mekânsal öğelerin isimlerinin ve konumlarının tespiti ise Sinanpaşa Mahallesi'nde ikamet eden veya bölgede uzun yıllardır aktif olarak çalışan kişilerle yapılan görüşmelerle ortaya çıkarılmıştır. Bu doğrultuda 2019 yılında yapılan görüşmelerde⁴ Girne Bulvarı, Kışla Caddesi, Akdeniz Fabrikası, Yazlık Alemdar Sineması, Yazlık İpek Sineması, Kışlık İpek Sineması, Kozan Çarşısı, Sakarya İlkokulu, Vehbi Necip Savaşan Çiftlik Evi ve Zirai Donatım Kurumu en çok referans verilen öğeler olmuştur (Şekil 10).

Bu görüşmeler ve haritalar ışığında hazırlanan Şekil 11'de, 1961 yılına kadar oluşan 11 adet ögenin sekizinin Girne Bulvarı ile Tarihi Kervan Yolu arasında konumlandığı anlaşılmıştır. Buradaki referansların sayısı 1973 yılına kadar artsa da 1985 yılına kadar 1961'deki fabrika, okul, sinema, çarşı ve kamu yapısından oluşan işlev şemasının dışına çıkmadığı anlaşılmaktadır. Ancak bu bölgede, sistemli bir konut alanının gelişim göstermemesi ve yüklendiği ticari, endüstriyel ve kamusal rollerin önemi gereği "merkezi bir alan"ın oluştuğunu söylemek mümkündür. Girne Bulvarı'nın kuzeyinde ise 1973 yılında cami, sinema, hamam, sağlık yapısı ve ilkokul yapılarının yer aldığı yerleşim alanları Kışla Yolu boyunca genişlemiştir. Sonuçta 1950 yılında Karşıyaka Mahallesi'nde görülen sokak siste-

Şekil 9. Sinanpaşa Mahallesi'nin sokak sistemi ve dolu-boş oranının 1961-1985 yılları arasındaki gelişim diyagramı

Şekil 10. 1980'li yıllarda çekildiği düşünülen sinanpaşa mahallesi'nin fotoğrafı (görselde fabrika bacasının doğusunda Sakarya İlkokulu, sağda ise Kozan Çarşısı ve kışık İpek Sineması görülmektedir.) (URL 1)

mi, mekânsal ögeler ve işlevsel bölgeler üzerinden oluşan kurgunun 1985 yılına kadar sürekliliğinin sağlandığı anlaşılmaktadır.

Sonuç

Adana ili, Yüreğir ilçesinin Tarihi kent merkezine ve Taşköprü'ye yakın noktadaki gelişimini mahalle ölçeğinde ele alan bu çalışmada tarihsel-coğrafi yaklaşımla Cumhuriyet, Karşıyaka ve Sinanpaşa Mahallelerinin 1950-1985 yılları arasındaki morfolojik süreci ortaya konulmuştur. Bölgenin mekânsal gelişimi 1950 yılına kadar Tarihi Kervan Yolu'nun güneyinde artmış olsa da imar planları doğrultusunda kentin kuzeye kaydırılması öngörülmüştür. Ancak ovalık kısımda alüvyon üzerinde kurulan ve yer altı su seviyesinin sığ oluşu, zemin yapısının elverişsizliği gibi nedenlerle demiryolu hattına kadar kentin yapılaşmasına elverişli olan bu alanda (Çobanoğlu vd., 2007) yapılan imar girişimlerinin yetersiz kaldığı ve bölgenin plansız geliştiği sonucuna varılmıştır. Hermann Jansen'in planlama kararları doğrultusunda açılan Girne Bulvarı'nın ise Yüreğir ilçesindeki sanayi yapılarının birçoğunun yer aldığı aks haline gelmesi ve Tarihi Kervan Yolu'nun işlevini yüklenerek kenti doğu-batı doğrultusunda bağlamasıyla ulaşım, ticaret ve endüstriyel açıdan önemli bir unsur olduğu düşünülmektedir.

Açıldığı 1961 yılından itibaren kent manzarasında baskın bir öge konuma gelen Girne Bulvarı'nın etkileri, mahalle ölçeğinde sınırlayıcı öge olarak ortaya çık-

	Mekansal Ögelerin Konumu	Mekansal Ögeler
1961		<ol style="list-style-type: none">1. Bossa Un ve Çirçir Fabrikası2. Sakarya İlkokulu3. Kışlık İpek Sineması4. Kozan Çarşısı5. Tanrıverdiler Çirçir Fabrikası6. Yazlık Olgun Sineması7. Nisanoğlu Çirçir Fabrikası8. ZDKBM9. Vehbi Necip Savaşan Çiftlik Evi10. Başer Tekstil Fabrikası11. Akdeniz Mensucat Fabrikası
1973		<ol style="list-style-type: none">1. Bossa Un ve Çirçir Fabrikası2. Sakarya İlkokulu3. Kışlık İpek Sineması4. Kozan Çarşısı5. Tanrıverdiler Çirçir Fabrikası6. Yazlık Olgun Sineması7. Nisanoğlu Çirçir Fabrikası8. ZDKBM9. Yazlık İpek Sineması10. Vehbi Necip Savaşan Çiftlik Evi11. İlkokul12. SSK Dispanseri13. Ak Cami14. Hamam15. Yazlık Alemdar Sineması16. Başer Tekstil Fabrikası17. Akdeniz Mensucat Fabrikası
1985		<ol style="list-style-type: none">1. Bossa Un ve Çirçir Fabrikası2. Sakarya İlkokulu3. Kışlık İpek Sineması4. Kozan Çarşısı5. Tanrıverdiler Çirçir Fabrikası6. Nisanoğlu Çirçir Fabrikası7. ZDKBM8. Yazlık İpek Sineması9. Vehbi Necip Savaşan Çiftlik Evi10. İlkokul11. SSK Dispanseri12. Ak Cami13. Hamam14. Yazlık Alemdar Sineması15. Başer Tekstil Fabrikası16. Akdeniz Mensucat Fabrikası

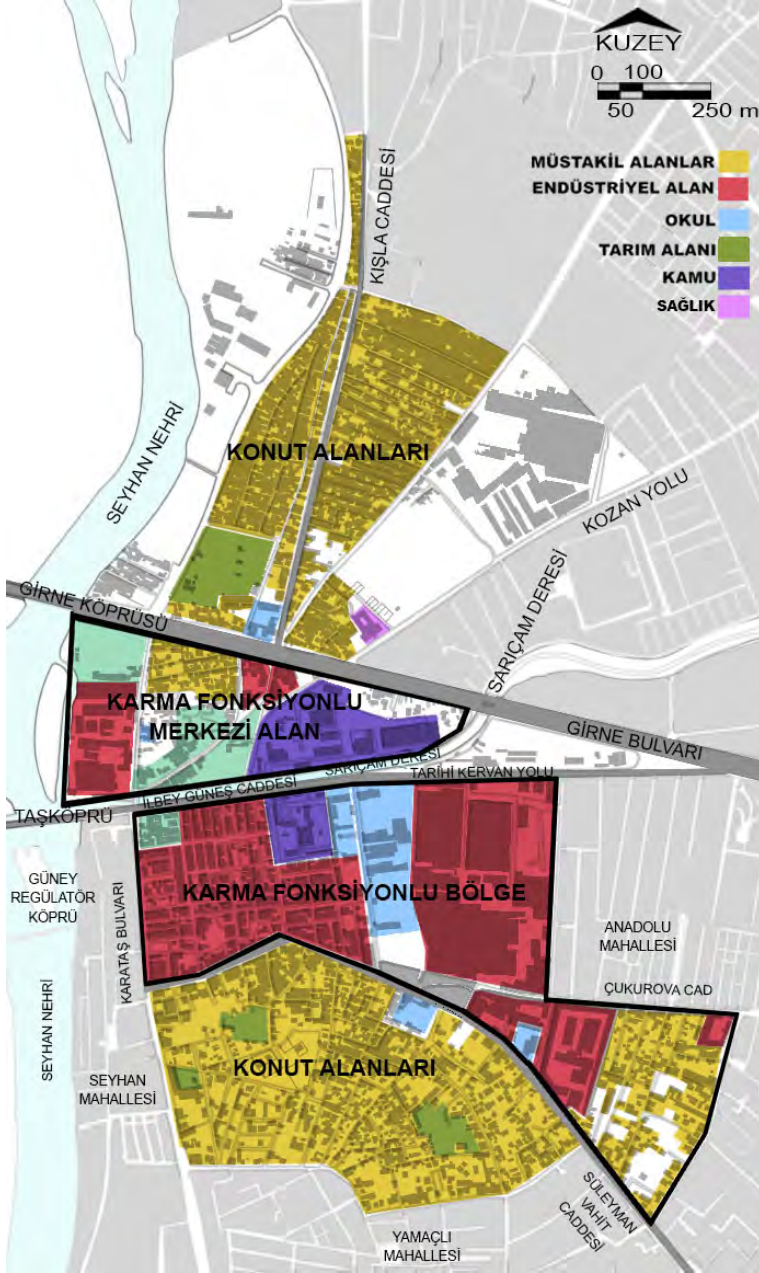
Şekil 10. Sinanpaşa Mahallesi'nin 1950-1985 yılları arasındaki mekânsal ögeleri

mıştır. Çalışma kapsamında incelenen Sinanpaşa Mahallesi'ndeki Kozan Çarşısı, Salih Bosnalı Un Fabrikası ve Ziraî Donatım Kurumu gibi ögelerin yer aldığı üçgen formdaki bölgenin, bulvarın açılmasıyla kuzeyindeki bölgeyle olan ilişkisinin zayıflayarak İlbey Güneş Caddesi'nin (Tarihi Kervan Yolu'nun) güneyinde kalan Cumhuriyet Mahallesi ile mekânsal bağlamda daha yakın ilişki kurduğu görülmektedir. Sarıçam Deresi gibi sınırlayıcıları olmasına rağmen bu ilişkinin Taşköprü'ye yakın noktada kurulmasını, önceki yıllardan itibaren oluşmuş tarihsel bağlar, mekânsal süreklilik ve "aidiyet duygusunun" baskınlığı ile açıklamak mümkündür.

Cumhuriyet Mahallesi ve Sinanpaşa Mahallesi'nin İlbey Güneş Caddesi'ne yakın olan bölümünde eğitim, sosyo-kültürel, sanayi, ticari ve kamusal yapılardan oluşan benzer bir işlev şeması gelişmiş olup Girne Bulvarı ve Süleyman Vahit Caddesi'nin mahalle sınırları içinde iki ayrı bölge oluşturduğu görülmektedir (Şekil 12). Ancak Girne Bulvarı'nın aksine Süleyman Vahit Caddesi'nin baskın olarak algılanacak bir sınır yaratmadığı mahallede bulunan beş adet okul yapısından dördünün caddenin kuzeyinde yer almasıyla anlaşılmaktadır. Cumhuriyet Mahallesi'nde konut alanlarının yoğun olarak bulunduğu bölgede alanın tamamının kullanıldığı ancak Sinanpaşa Mahallesi'nin yapılaşma olmayan ve tarımsal veya rekreatif amaçlı kullanımı bulunmayan arazileri sebebiyle gelişim sürecinin tamamlanmadığı anlaşılmaktadır.

1985 yılına kadar arazi kullanımıyla ilgili kararların tamamlandığı Cumhuriyet Mahallesi ve Girne Bulvarı'nın kuzeyinde, gelişim süreci devam eden Sinanpaşa Mahallesi'ni kullanıcı algısı üzerinden incelemek amacıyla gerçekleştirilen sözlü tarih çalışmalarından elde edilen verilerin görsel kaynaklarda işaretlenmesi sonucunda, referans verilen yapıların özellikle 1961-1973 yılları arasında yapıldığı ve 1985 yılına kadar yeni bir ögenin oluşmadığı tespit edilmiştir. Böylece incelenen mahallelerin mekânsal kimliğini 1973 yılına kadar oluşturduğunu ve 1985 yılına kadar koruduğunu söylemek mümkündür. Günümüzde ise her iki mahallede de kent kimliğine referans veren ögelerin büyük bir kısmının yıkıldığı anlaşılmıştır.

Sonuç olarak; kent tarihi çalışmalarında tarihi dokümanlar ve plan analizlerinin bütüncül olarak kullanımının, mevcut kent manzarasının gelişiminin daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına yol açtığını söylemek mümkündür. Çeşitli materyal ve yöntemlerin kullanılmasıyla günümüzde var olmayan, ancak kent kültüründe bir dönem önemli olan unsurların ortaya çıkarılması açısından önemli olarak görülen çalışmanın kentsel mirasın korunması ve planlaması açısından da farklı bir bakış açısı sunduğu düşünülmektedir.

Şekil 11. Sinanpaşa ve Cumhuriyet Mahallelerinin 1985 yılındaki işlev dağılımlarına göre oluşan bölgeleri

Notlar

1. a- Adana Madeni Sanatkârlar Odası Başkanı Abdüsselam Mortepe ile 22 Kasım 2017 tarihinde yapılan görüşme:

...1940-1948 gibi vardı İpek Sineması... Ortağımın amcası İpek Sineması'nın sahibiydi. Adı Dede Yılmaz'dı. Devlet Hastanesi'nin karşısında da İnci Sineması vardı. Altında dükkânlar vardı.

b- Cumhuriyet Mahallesi Muhtarı Mehmet Erdoğan ile 22 Mayıs 2019 tarihinde yapılan görüşme:

...100 köyü bağlayarak Yumurtalık'a kadar ulaştıran Süleyman Vahit Caddesi önemli bu mahalle için.

...Tarihi yapı yoktu ancak yazlık sinema vardı. Halı sahanın yeri Mehtap Sineması'ydı. Bim Market'in yeri ise Seher Sineması idi. ... Bossa 1 vardı ama yıkıldı. Nisanoğlu Çırçır Fabrikası'nın depoları kiralanıyor. İzzi Bey Çırçır Fabrikası da yıkıldı.

c- Yamaçlı Mahalle Muhtarı Neşet Manap ve Güneşli Mahallesi sakinlerden Fevzi Mavruk ile 21 Mayıs 2019 tarihinde yapılan görüşme:

...1000 Sokak, Karataş Bulvarı ve Süleyman Vahit Caddesi. Süleyman Vahit Caddesi üzerinde çok fazla mahalle var. Karataş Bulvarına bağlanıyor.

...Bossa 1 çok önemli bir fabrikaydı. 20.000 kişi geçimi bu fabrikadan sağlardı... Yanında Pilsa Fabrikası vardı. Plastik imalatı yapıyordu... Bir de Yazlık Şoray Sineması vardı. 650 Sokak'ta kahvenin yerindeydi ama yıktılar. 1000 Sokak'ta yine bir yazlık sinema vardı. Adı Melek Sinemasıydı. Daha uzakta Olgun Sineması vardı. Optimum'un yanındaki üst geçitten inince hemen yol üzerinde kalıyordu. Bir de 2 katlı İpek Sineması vardı. O da büyüktü.

d- Yamaçlı Mahallesi sakinlerinden Şahin Küçükaltun ile 21 Mayıs 2019 tarihinde yapılan görüşme:

...Yüreğir İzzi Bey Fabrikası vardı. Fabrikaların olduğu dönemler parlak dönemlerdi.

2. a- Dede Korkut Mahallesi Muhtarı Ali Polat ile 30 Mayıs 2019 tarihinde yapılan görüşme:

...Altınova denirdi buralara. Eskiden Anadolu mahallesiydi. 20 yıl önce ayrıldı. Eski kaymakamlığa kadar Karşıyaka deniyor. Banka şubeleri de o bölgede Karşıyaka şubesi diye açılıyor. Şimdiki Metro... Kaymakamlık arsasındaki bölgeden bahsediyorum.

b- Sinanpaşa Mahallesi Muhtarı Arif Palalı ile 31 Mayıs 2019 tarihinde yapılan görüşme:

...Yavuzlar ve Sarıçam mahalleleri hep etkileşim içinde oldu. Eski kaymakamlığa kadar Karşıyaka diye bilinir Yüreğir.

3. a- Sinanpaşa Mahallesi içinde yer alan Yüreğir Otagarı Taksicilerinden Orhan Çolak ile 1 Haziran 2019 tarihinde yapılan görüşme:

...Sakızlardı buranın adı. Karayolu geçti bölündü her yer. Hilton Oteli'nin olduğu üçgen alan Kanlıkız Mahallesiydi.

b- Sinanpaşa Mahallesi Muhtarı Arif Palalı ile 31 Mayıs 2019 tarihinde yapılan görüşme:

...Sakızlar denirdi. Hilton Oteli'nin olduğu yere de Kanlıkız denirdi.

c- Sinanpaşa Mahallesi'nde ikamet etmiş Çağatay Koçar ile 4 Ocak 2019 tarihinde yapılan görüşme:

...Optimum'un arka sınırında Aptallar vardı. Sakızlar Mahallesi denirdi oraya.

4. a. Sinanpaşa Mahallesi Sakinlerinden Halil İbrahim Bilişik ile 31 Mayıs 2019 tarihinde yapılan görüşme:

...Sakızlar mahallesi denirdi eskiden buraya. Girne Bulvarı geçince ikiye bölündü sonra da Sinanpaşa ismini aldı.

b- Sinanpaşa Mahallesi Sakinlerinden Halil İbrahim Bilişik ile 31 Mayıs 2019 tarihinde yapılan görüşme:

...Kışla caddesi eskiden beri vardı, Atatürk Kışla Yolu denilirdi...

...Cami ben doğmadan önce yapıldığına göre 70 yıllık vardır. Yazlık Alemdar sineması vardı... Hala duruyor kahvenin arkasında... Paktaş ve Akdeniz fabrikası vardı. İkisi de yıkıldı.

c- Sinanpaşa Mahallesi Muhtarı Arif Palalı ile 31 Mayıs 2019 tarihinde yapılan görüşme:

...Merkez caddemiz Kışla Caddesi. İlk açıldığında 6 metre genişliğindeymiş... Önceden çok canlıydı, bankaların şubeleri vardı, esnaflar vardı, çarşı gibiydi...

...Kuvay-i Milliye parkının yerinde mermer fabrikası, traktör galerisi, Yazlık İpek Sineması, düğün salonu, kart satış atölyesi bir de küçük bir mahalle vardı... Kışlık İpek Sineması da çarşının içindeydi... Optimum AVM'nin yerinde narenciye bahçesi ve Dr. Vehbi Necip Savaşan çiftlik evi vardı.

d- Sinanpaşa Mahallesi sınırları içinde kalan Kozan Çarşısı esnaflarından Mehmet Türkoğlu ile 10 Haziran 2019 tarihinde yapılan görüşme:

Hilton Oteli'nin olduğu alan, Zirai Donatım Kurumu ve Kozan Çarşısı bu mahalle sınırları içinde kalıyordu...1950'lerde yapılmış Tanrıverdiler Çırcır Fabrikası var. Kışlık İpek Sineması ve Nisanoğlu Çırcır Fabrikası da eski yapılardan. Yolun sonunda Nisanoğlu Fabrikasının satın aldığı kasap, kahvehane, kerestecilerin yanında bir de Olgun Sineması vardı.

e- Sinanpaşa Mahallesi'nde ikamet etmiş Çağatay Koçar ile 4 Ocak 2019 tarihinde yapılan görüşme:

...Bacanın karşısında Sakarya İlkokulu vardı, Taşköprü'ye yakındı. Optimum tarafında Kışla Caddesi okaliptüs ağaçlarıyla kaplıydı. Her sene bir iki sel alırdı. Alemdar Sineması var orda.

...Kozan Çarşısı'nın orda bir han vardı... Sahibi Dede, Yazlık- Kışlık İpek Sineması çarşıdaydı.

f- Sinanpaşa Mahallesi'nde ikamet etmiş Hasan Birol ile 4 Ocak 2019 tarihinde yapılan görüşme:

...60'ta Girne Köprüsü yapıldı. Zirai Donatım'la Sarıçam Deresi arasında köprü vardı... Merkez Park'ın karşısında Vehbi Necip Savaşan bahçelerinden kalan kısımlarda mahalle vardı. Optimum'un olduğu yerde de arsası vardı.

Kaynaklar

- Adana Valiliği. (1967) Adana İl Yıllığı 1967. Adana: İpek Matbaası.
- Aktüre, S. (1994). Tarih İçinde Anadolu Kenti Mekânsal Yapı Çözümlemelerine İlişkin Bazı Gözlem ve Öneriler. Kent Tarihçiliği. Kent Tarihleri Atölyesi. Numune Matbaacılık, 46-51.
- Altunkasa, F. (2004). Adana'nın Kentsel Gelişim Süreci ve Yeşil Alanlar. Adana: Kent Konseyi Çevre Çalışma Grubu Bireysel Raporu.
- Çobanoğlu, İ. \ Bozdağ, Ş. (2007). Yerleşim Alanındaki Alüvyonların Jeoteknik Özellikleri ve Coğrafi Bilgi Sistemi Yardımıyla Değerlendirilmesi. Selçuk Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi 23(3), 107-120.
- Kropf, K. (2009). Aspects of Urban Form. Urban Morphology. International Seminar on Urban Form 13(2), 105-120.
- Lynch, K. (1960). The Image of the City. Massachusetts Institute of Technology Cambridge, Massachusetts, and London, England: The M.I.T. Press.
- Larkham, P. J. (2006). The study of urban form in Great Britain. Urban Morphology International Seminar on Urban Form 10(2), 117-41.
- Saban, F. D. (2017). Geleneksel Adana Mahalleler, Sokaklar, Binalar 1. Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Saban Ökesli, F. D. (2009). Hermann Jansen's Planning Principles and His Urban Legacy in Adana. METU JFA 26(2),45-67.
- Tarih Vakfı. (1994). Kent Tarihçiliği. KentTarihleri Atölyesi. Numune Matbaacılık.
- Türkyılmaz, M./ Ayaokur A. (2014). Ankara Kent Tarihi Araştırmaları:1923-2013. Ankara: Başkent oluşunun 90. yılında Ankara: 1923-2013 Sempozyumu, 261-271
- Ünal, N. (2010). Karşılaştırmalı Tarih Yöntemi Bağlamında Kent Tarihçiliğinin Sorunları. İdealkent 1(1), 112-125.
- Ünlü, T. (2018). Mekânın Biçimlendirilmesi ve Kentsel Morfoloji. Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu, 59-70.
- Yeni Adana Gazetesi. (1939). Belediye-İntihap Encümeni Reisliğinden. 2 Mayıs 1939 tarihli baskı.
- Yeni Adana Gazetesi, (1951). Merkez Kaza Çiftçi Mallarını Koruma Başkanlığından. 14 Şubat 1951 tarihli baskı. 4 s.
- Yeni Adana Gazetesi, (1956). Röportaj: Karşiyaka gecekondu sakinleri arasında. 1 Mart 1956 tarihli baskı. 4 s.
- Yeni Adana Gazetesi. 1959. C. H. P. Hürriyet İlçesi İdare Kurulu Başkanlığından. 14 Nisan 1959 tarihli baskı. 4 s.

Yeni Adana Gazetesi. (1961). Karşıyaka'da Sanayi sitesi kuranlar çok müşkül durumda. 3 Mayıs 1961 tarihli baskı. 4 s.

Yeni Adana Gazetesi, (1961). Adana merkez İlçe Seçim Kurulu Başkanlığından: Sandık Seçmen Listesi Askı Bildirisi. 21 Haziran 1961 tarihli baskı. 6 s.

Yıldırım, T. (2010). Çukurova-Adana'nın İmar Tarihi, Planlama Çalışmaları. Güney Mimarlık Dergisi (2),30-39.

Yıldız, B. (2020). Adana İli, Yüreğir İlçesinin 1950-1986 Yılları arasındaki Fiziksel Gelişimi. Adana: Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

URL 1-<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=10216669355232414&set=g m.2398541703730029&type=3&theater&ifg=1> Erişim tarihi: 05.03.2020